

Peter den store och Tourettes syndrom

Impulsiv, våldsam furste drack mängder av alkohol för att kontrollera sina tics

r Peter I var en högt begåvad mångsysslare med unik personlighet. Han var impulsiv, våldsam, snar till svåra vredesutbrott, drack oerhörda mängder alkohol och lade grunden till det moderna Ryssland. Han led livet igenom av svåra tics – kardinalsymtomet för Tourettes syndrom. Han drabbades möjligen av komplexa motoriska tvångshandlingar när han fysiskt gav sig på oskyldiga.

BENGT LAGERKVIST
docent i pediatrik, f d överläkare vid Folke Bernadottehemmet, Uppsala, nu VD i Rehab Euro AB, Umeå
rehabeuroab@mariehem.net

|| Peter I, sedermera den store och kejsare av Ryssland, föddes 1672 och blev rysk tsar vid 10 års ålder, samma år som Karl XII föddes. Peter genomförde reformer av största betydelse för Rysslands modernisering och utvidgade kraftigt det ryska rikets gränser.

Han har kallats den mest färgstarke furste som någonsin funnits, och andra illgärningsmän till regenter som Henrik VIII och kejsar Nero bleknar vid en jämförelse.

Frågan är om han inte till och med överträffade sin föregångare Ivan den förskräcklige. Tortyr och mord var vardagsmat och underhållning för Peter och hans alkoholkonsumtion kopiös.

Han skapade den ryska flottan och byggde på ett tiotal år sin huvudstad S:t Petersburg, namngiven efter aposteln, i en träskmark där förut ingen byggnad fanns och på mark han erövrat från Sverige. Han var Karl XII:s huvudfiende och knäckte ryggen på det svenska stormaktsväldet, sedan han tillägnat sig Karl XII:s krigskonst.

Peter var högt begåvad och måste uppfattas som galen. Han hade också

rikligt med tics, kardinalsymtomet vid Tourettes syndrom.

Tourettes syndrom

Tourettes syndrom förutsätter tics. Det är plötsliga, snabba, återkommande, orytmiska, stereotypa muskelrörelser eller röstuttryck, som går över på några sekunder eller en halv minut utan någon rubbning av medvetandet. Sedan är den drabbade helt som vanligt igen tills nästa anfall kommer inom minuter, timmar, dagar eller ännu längre tid.

Ticsen förekommer oftast i ansiktet och kring munnen men kan sprida sig nedåt halsen och skuldrorna. Ryckningar i bålen eller armar och ben kan uppträda. Det förekommer också komplexa rörelser som okontrollerbara impulser att vidröra, slå till, hoppa, skutta eller härma andra människor på ett stereotypt sätt. Stress kan verka utlösande, men under sömn och samlag uppträder aldrig några tics.

De vokala ticsen består oftast av harklingar eller grymtningar, som personen i fråga inte kan behärska. De åtföljs ibland av kopro-lali, dvs verbala tics som

innebär att man utstöter sk fula eller oanständiga ord, sexualglosor, som man kan skämmas mycket över men inte undertrycka.

Tvångstankar och tvångshandlingar i vanlig bemärkelse förekommer. Ticsen kan sägas vara en form av tvångshandlingar, som alltså inte är kontrollerbara. Vänsterhänthet är betydligt vanligare hos personer med Tourettes syndrom och finns hos cirka 20 procent.

Tillståndet debuterar i barndomen och är livslångt utan egentlig förändring av symtomen, och begåvningen är normal. Tourettes syndrom förekommer hos cirka en per 2 000 personer och är betydligt vanligare hos manliga individer. Orsaken är inte klarlagd, men ett genetiskt inslag finns. Symtomen talar för en störning i de basala hjärnkärnorna.

Behandling med neuroleptika kan ha god effekt, vilket antyder att signalsubstansen dopamin produceras i övermått. Liknande störningar kan utlösas efter virusinflammationer i hjärnan, som ska vara uteslutna för att man ska kunna ställa diagnosen Tourettes syndrom. Man har inte kunnat koppla karakteristiska

FOTO: ERIK CORNELIUS/NATIONALMUSEUM

Peter I har kallats den mest färgstarke furste som någonsin funnits. I grymhet saknar han sin like. Målning av J Amigoni.

personlighetsavvikelse till diagnosen, även om ett visst kontrolltvång är vanligare hos de drabbade [1-3].

Syndromet beskrevs första gången av Gilles de la Tourette, verksam på La Salpêtrière under Charcot i slutet av 1800-talet tillsammans med bland andra Babinski och Freud under den franska neurologins storhetstid.

Peters barndom

Tsar Aleksej hade i sitt första äktenskap elva barn, och sonen Fjodor efterträdde honom men fick inga arvingar. Vid hans död stod valet av tsar mellan Fjodors bror Ivan, som hade epilepsi och var svagt begåvad, och hans halvbror Peter som fötts i tsar Aleksejs andra äktenskap. Men Ivan hade en mäktig beskyddare i sin syster Sofia, som såg sin chans att bli den verkliga regenten.

Streltserna, Ivan den förskräckliges krigarfrälse, grep in i valet och ställde till med ett fasansfullt blodbad inför ögonen på Peter och hans mor änketsaritsan. Till sist valdes dock både Ivan och Peter till tsar. Vid kröningen, då han var 10 år, beskrivs att han hade nervösa ryckningar i huvudet, som tolkades som en följd av de skräckscener han nyligen bevittnat. Peter förvisades emellertid från Moskva av halvsystem Sofia.

Han tillbringade ungdomsåren i en liten by med sin mor och fick ingen nämnvärd skolgång. Han byggde upp en lek-saksarmé och en liten flotta i en insjö, hade många amorösa äventyr med båda könen och gifte sig vid 17 års ålder med en lågadlig flicka han aldrig ägnade någon kärlek.

Peters tics

Samma år som han gifte sig kom han i konflikt med Sofia, som därefter försökte få honom mördad. Han blev varnad i tid och flydde i nattskjortan till ett kloster. Då berättas att han hade ryckningar i ansiktet och förvridna anletsdrag. Han gick segrande ur konflikten, höll vid 17 års ålder sitt intåg i Moskva och tog över makten. Sin halvsystem Sofia lät han stänga in i ett kloster, och därmed var också hans debile halvbror borta ur leken.

Vid 25 års ålder, 1697, befinner han sig inkognito i Holland för att bli lära sig skeppsbyggeri. Han blev igenkänd på ett signalement från Moskva som löd »reslig växt [han var över två meter lång och kraftigt byggd], ryckningar i huvudet, högra armen i ständig rörelse ...« [4]. Under samma resa besökte han England, och biskop Burnet skrev om honom i sina memoarer:

»Det är en man med ett våldsamt temperament, som brusar upp för minsta lilla småsak, och då blir han en slav under

sina passioner. Denna häftiga karaktär laddar upp ytterligare med brännvin och andra spritdrycker vilka han hyser en svaghet för, som han söker bemästra under stora ansträngningar. Han är offer för en viss nervositet, som kanske är orsaken till att han går med huvudet framåtlutat och han har krampaktiga ryckningar i ansiktet ... Hans lynne utgör en blandning av vrede och grymhet ...« [4, 5].

Peter lyckades dåligt med att bemästra sin svaghet för sprit i England, och hans omåttlighet skrämde hans värddar. Peter och hans följe totalförstörde med sitt våldsamma festande den bostad de hyrde. De slog sönder möbler och dörrar, sköt till måls på porträtten, bröt upp parketten m m och avkrävdes ett skadestånd på 350 pund sterling.

Vid 45 års ålder besökte han år 1717 Paris och beskrivs av Saint-Simon: »blicken majestätisk och behaglig när han så ville, annars sträng och brutal med nervösa kramper, som inte uppträdde ofta, men som vanställde ögonen och hela ansiktet och som skrämde folk. Det varade blott ett ögonblick, då blicken var förvirrad och hemsk, och sen blev allt normalt igen ...« [4, 5]. Till bords med drottningen av Preussen samma år fick han så svåra ansiktsspasmer att hon försökte lämna bordet. Då grep han hennes arm med sån kraft att hon skrek.

Efter freden med Sverige 1721, då han var 49 år, utnämndes han till kejsare. Tidens skildringar framställer honom som en bredaxlad jätte med härskarblick. Troyat skriver: »Emellanåt drabbades han av nervös kramp och då förvredens anletsdragen och han fick något av rasande vansinne i blicken, men det gick över blixtnabbt och ansiktets harmoni var återställd ...« [4].

Peters karaktärsdrag

Peter var i högsta grad impulsiv, våldsam och snar till svåra vredesutbrott. Han pryglade både vänner och ovänner, deltog personligen i avrättningar, kunde slå ihjäl en man som misshagade honom, och tvinga folk att dricka sig berusade och förnedra sig. I grymhet saknar han sin like och organiserade massavrättningar lika väl som skenhalshuggning. Han skändade kyrkan och prästerna i vansinniga offentliga upptåg, samtidigt som han läste bibeln, bad och gick i kyrkan.

Han hade en stark dragning till det morbida, samlade på preparat av avlidna monster och missbildade foster och obducerade personligen sin svärdotter. Han deltog i tortyr och föraktade sin ende son för hans svaghet. Möjligen pryglade han själv ihjäl sonen, som dog i fångelset. Arbetarna dog som flugor i

de byggnadsprojekt han beordrade. Sin halvsystem Sofias trogna hängde han upp i krokar utanför hennes klosterfönster sedan han låtit halshugga dem och spetsa huvudena på pålar.

Peter saknade bildning men var ständigt nyfiken på all slags kunskap, vetenskaplig lika väl som hantverksmässig. Han provade det mesta och skickade tusentals ryssar till Centraleuropa för utbildning. Peter var själv diplomerad timmerman, arbetade ofta vid en svarvstol och drog gärna ut tänder på folk. Han var lättskrämnd och ville inte sova ensam. Fanns ingen kvinna till hands fick en man duga.

Emellanåt drabbades han av depressioner och tycks ständigt ha druckit ofantliga mängder sprit. Han spred stor skräck omkring sig men var också avhållen och beundrad av många.

Peters död och hans efterföljare

Peter dog vid 53 års ålder efter en lång dödskamp i en sannolik njurinsufficiens. Han hade talrika njurstenar, urinstämma, svåra smärtor och ett recidiv av en venerisk åkomma. Han tappades av den engelske kirurgen Horn på urin »fruk-

Eftersom det finns goda hållpunkter för att Karl XII hade Aspergers syndrom kan det stora nordiska kriget också kallas ett neuro-psykiatriskt krig.

tansvärt infekterad och uppblandad med köttslamsor och sönderfräta hinner« [5]. Han tog nattvarden varje dag och dog till sist med förvridet, vaxgult ansikte.

Peter efterträddes på tronen av sin kejsarinna Katarina, som han hade gift sig med 1712. Hon var ursprungligen tjänsteflicka på en gård i svenska Livland och gift med den svenske trumpetaren Johan Kruse innan hon började sin vandring mot den högsta toppen. Hon var viljestark och rådig och räddade sin Peter från turkisk fångenskap när ryska armén omringades vid Prut, bara 9 mil från Karl XII:s läger i Bender. (Karl kom en dag för sent för att kunna fånga Peter.)

Katarina efterträddes på tronen av Peters sonson Peter II och så småningom

kortvarigt av den olycklige Peter III, vilkens farmor var Karl XII:s syster.

Starka skäl för Tourettes syndrom

Peter hade otvivelaktigt typiska tics hela livet, som inte orsakats av någon känd hjärnsjukdom. Det finns inga beskrivningar av vokala eller verbala tics men däremot talrika verbala utbrott i samband med allt festande, som hade en påtaglig regelbundenhet. En möjlighet kan ha varit att han tyckte att ticsen minskade av alkohol, vilket kanske underhöll hans våldsamma drickande. Hans häftiga vredesutbrott då han fysiskt angrep andra personer kan ha varit ett uttryck för komplexa motoriska tvångshandlingar. Han var med stor sannolikhet högerhänt.

Ticsen får också sägas vara socialt störande genom den skräck de gav upphov till hos dem som inte var vana att se ryckningarna. Hade Peter sökt vård, i vårt neuropsykiatriska tidevarv, t ex för sin alkoholism eller impulsivitet, hade en kunnig specialistläkare haft starka skäl att misstänka diagnosen Tourettes syndrom. Eftersom det finns goda hållpunkter för att Karl XII hade Aspergers syndrom [6] kan det stora nordiska kriget också kallas ett neuropsykiatriskt krig.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. American Psychiatric Association. Mini-D IV. Diagnostiska kriterier enligt DSM-IV. Danderyd: Pilgrim Press; 1995.
2. Gillberg C, Hellgren L. Barn- och ungdomspsykiatri. Stockholm, Natur och Kultur; 2000.
3. Ottosson JO. Psykiatri. Stockholm: Liber; 2000.
4. Troyat H. Peter den store. Stockholm: Pan; 2001.
5. Massie RK. Peter den store. Hans liv och värld. Stockholm: Bonniers; 1986.
6. Lagerkvist B. Karl XII hade alla symtom på Aspergers syndrom: Envishet, ett inrutat leverne och brist på medkänsla med andra. Läkartidningen 2002;99: 4874-8.

= artikeln är referentgranskad

|| Orden i rubriken är Anthelme Brillat-Savarins (1755–1826). Han tvingades fly från franska revolutionen i Paris, levde ett äventyrligt liv och försörjde sig bl a som violinist i New York innan han kom tillbaka till Frankrike som jurist och »näringsfysiolog«.

Medicinhistorisk paus

Anthelme Brillat-Savarin:

»Säg mig vad du äter och jag skall säga dig vem du är«

Brillat-Savarins medicinska kunskaper var dock inte särskilt djupgående; han betraktade sig mera som »gastrosof«, som med lite god vilja skulle kunna ses som en av 1800-talets första näringsfysiologer. Hans bok »Smakens fysiologi« är en vildvuxen samling betraktelser utan egentlig vetenskaplig karaktär eller baserade på några experiment.

Brillat-Savarin har formulerat ett antal andra aforismer som ofta citeras, bl a »Uppfinningen av en ny maträtt bidrar i högre grad till mänsklighetens lycka än fyndet av en ny stjärna på himlen«.

Savarintårtan gjord på jäsdeg och serverad indränkt med alkohol tillskrivs denne författare.

Stephan Rössner

professor,

Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge